

آموزش‌های دیپلماتیک در ایران:
از مدرسه علوم سیاسی تا دانشکده روابط بین‌الملل

دکتر محمد رضا دهشیری

با همکاری

امید اخوثر و زهرا به‌امی

مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی

تهران - ۱۳۹۹

فهرست نویسی

- سرشناسه: دهشیری، محمدرضا، ۱۳۳۳ -
عنوان و نام پدیدآور: آموزش‌های دیپلماتیک در ایران: از مدرسه علوم سیاسی تا دانشکده روابط بین‌الملل / دکتر محمدرضا دهشیری؛ با همکاری امید اخوی و زهرا بهرامی [یرای] مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
مشخصات نشر: تهران: وزارت امور خارجه، اداره چاپ و انتشارات، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری: ۳۰۴ ص.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۶۱-۹۳۷-۴
بها: ۵۵۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.
موضوع: مدرسه علوم سیاسی - تاریخ
شناسه افزوده: ۵۰۰ به امید - ۱۳۶۲ -
شناسه افزوده: یرای، زهرا - ۱۳۷۰ -
شناسه افزوده: ایران. وزارت امور خارجه. مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی. دانشکده روابط بین‌الملل
شناسه افزوده: ایران. وزارت امور خارجه. اداره چاپ و انتشارات.
رده بندی کنگره: ۳۲۱.۳۵
رده بندی دیویی: ۰۷۱: ۹۵۵/۰۷
شماره کتابشناسی ملی: ۰۳۸

آموزش‌های دیپلماتیک در ایران:

از مدرسه علوم سیاسی تا دانشکده روابط بین‌الملل

تألیف: دکتر محمدرضا دهشیری (عضو هیئت علمی دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه)
با همکاری: امید اخوی و زهرا بهرامی
چاپ اول: ۱۳۹۹
شمارگان: ۵۰۰ نسخه
هماهنگی امور نشر: بیتا طهرانیان
ویراستار ادبی: میثم امانی
صفحه‌آرایی: سحر حسینی صنعتی

صفحه‌آرایی، طراحی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی:

اداره چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهید باهنر (نیاوران)، خیابان شهید آقایی، چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه
تلفن: ۲۲۸۳۲۹۷۰۲۹، نمابر: ۲۲۸۳۲۹۵۶۵
فروشگاه شماره ۱: تهران، خیابان شهید باهنر (نیاوران)، خیابان شهید آقایی
تلفن: ۲۲۸۰۲۶۶۲
فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، ساختمان ناشران، طبقه همکف پلاک ۱۶/۲۲
تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۹۰۳۱۵، تلفن فاکس: ۰۲۱-۶۶۹۵۲۲۹۰، تلفن همراه: ۰۹۳۵۹۳۰۴۳۷۱

فهرست مطالب

مقدمه	۳
فصل اول - آغاز آموزش‌های دیپلماتیک با تأسیس مدرسه علوم سیاسی	
مبحث نخست: ضرورت‌های آموزش‌های دیپلماتیک و زمینه‌های شکل‌گیری مدرسه سیاسی	۹
مبحث دوم: تأسیس مدرسه علوم سیاسی برای آموزش دیپلماتیک	۱۵
مبحث سوم: برنامه‌های مدرسه علوم سیاسی	۱۹
مبحث چهارم: کارگزاران، ساختارها و فرآیندهای آموزشی مدرسه علوم سیاسی	۳۵
مبحث پنجم: فارغ‌التحصیلان مدرسه علوم سیاسی: کارویژه‌های سیاسی و اجتماعی	۶۲
مبحث ششم: ادغام مدرسه علوم سیاسی و مدرسه حقوق	۷۰
مبحث هفتم: از مدرسه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی: ارزیابی زمینه‌ها و کارویژه‌ها	۷۳
فصل دوم - روند تحول نهادهای آموزش دیپلماتیک در ایران: از دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه	
تهران تا مؤسسه روابط بین‌الملل	۸۳
مبحث نخست: نظامنامه دانشگاه تهران و فرآیند افتتاح آن	۸۴
مبحث دوم: نظام آموزشی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران	۹۵
مبحث سوم: استادان و دانش‌آموختگان برجسته دانشکده حقوق و علوم سیاسی	۹۷
مبحث چهارم: روزآمدسازی آموزش‌های دیپلماتیک با ایجاد مراکز جدید آموزش علوم سیاسی و روابط بین‌الملل	۱۰۹
مبحث پنجم: تأسیس مؤسسه روابط بین‌الملل وزارت خارجه	۱۱۳
فصل سوم - آموزش‌های نوین دیپلماتیک در چارچوب دانشکده روابط بین‌الملل: اهداف، عملکرد و چشم‌انداز	
مبحث نخست: تأسیس دانشکده روابط بین‌الملل: ضرورت‌ها و اهداف	۱۱۸
مبحث دوم: ساختار، تشکیلات و امکانات دانشکده روابط بین‌الملل	۱۲۵
مبحث سوم: ضرورت، اهداف و انواع آموزش‌های دیپلماتیک در دانشکده روابط بین‌الملل	۱۴۱
مبحث چهارم: چشم‌انداز آموزش‌های دیپلماتیک در دانشکده روابط بین‌الملل	۱۷۹

فرجام سخن ۲۰۳

منابع و مأخذ ۲۰۷

ضمائم: اسناد و تصاویر ۲۱۵

www.ketab.ir

مقدمه

آموزش به عنوان کنش انتقال میان نسلی دانش‌ها، مهارت‌ها، تجارب و نگرش‌هاست که می‌تواند، موجب انباشت علم و داده‌های علمی شود، یک فعالیت مستمر برای افرادی است که به عنوان نمایندگان دولت‌ها برای ایفای نقش دیپلماتیک با سایر کشورهای نظام جهانی در جهت اجرای هم‌کنشی موفق برای رسیدن به اهداف و منافع ملی اعزام می‌شوند. در ایران، ضرورت اهتمام به آموزش‌های دیپلماتیک پس از تحولات دوران قاجار به ویژه از دوران فتحعلی‌شاه اشکار شد. دوره قاجاریه از نظر ورود ایران به عرصه روابط دیپلماتیک نقطه عطف تاریخی به شمار می‌رود زیرا در این دوران سیاست خارجی ایران شکل گرفت و نظام تصمیم‌گیری کشور در عرصه سیاست خارجی در صدد برآمد که به تمثیت روابط خارجی با ارزیابی واقع‌بینانه محیط منطقه‌ای و بین‌المللی بپردازد. در واقع، ایده نهادی که مسئول روابط خارجی کشور باشد عملاً در دوران فتحعلی‌شاه شکل گرفت. کثرت امور سیاست خارجی و ضرورت ساماندهی روابط خارجی، به منظور پاسخگویی به نیازهای جدید بین‌المللی، موجبات شکل‌گیری نخستین نهادی را به نام «وزارت امور خارجه» را در قالب دفتری در دربار قاجار در سال ۱۸۰۹ میلادی فراهم آورد. نخستین وزارت امور خارجه ایران در سال ۱۸۲۱ میلادی با هدف سازماندهی امور دیپلماتیک و اعزام سفرا تأسیس شد و به دنبال آن زمینه ورود هیئت‌های دیپلماتیک خارجی به ایران فراهم آمد.

در دوران صدارت عظمای امیرکبیر (۱۸۵۱-۱۸۴۸)، با تلاش‌های مؤثر وی، وزارت امور خارجه به طور نسبی دارای تشکیلات و قواعد منظمی شد و صدور تذکرها یا گذرنامه‌ها برای ایرانیانی که عازم خارجه بودند به نظم درآمد و ثبت و ضبط مکاتبات دیپلماتیک سازماندهی شد. در سال ۱۸۵۸ میلادی دولت ایران وزارت امور خارجه را رسماً مستقل اعلام کرد و در سال ۱۸۸۳ میلادی (۱۲۹۹ ه. ق.) نخستین نظامنامه وزارت امور خارجه مشتمل بر ۲۵ فصل به تصویب رسید. فقدان تجربیات دیپلماتیک در آن دوران، ایران را به موضع انفعالی و واکنشی در سیاست خارجی کشانده بود. دیپلماسی نوپای ایران در چالش

با دو دولت استعماری روس و انگلیس از طریق "آزمون و خطا" تجربیات دیپلماتیک کسب می‌کرد. لذا با توجه به اینکه حکومت ایران از تجربه بهره‌گیری از ظرفیت‌های دیپلماسی برخوردار نبود، استقلال و تمامیت ارضی آن مدام در معرض مخاطره قرار می‌گرفت. در این رهگذر، ناآگاهی از تحولات نظام بین‌الملل و تبانی قدرت‌های بزرگ درباره ایران، زمامداران قاجار را به فکر آموزش سیاسی دیپلمات‌ها انداخت.

به همین منظور به همت برخی از رجال، نخستین مؤسسه آموزش عالی برای تربیت کادر متخصص در زمینه علوم سیاسی، دیپلماسی و حقوق بین‌الملل در ایران با عنوان "مدرسه علوم سیاسی" تأسیس شد. هدف مؤسسان این مدرسه آن بود که به روشی کاملاً نوین به آموزش عالی در سطح کارشناسی علوم سیاسی بپردازند. تأسیس مدرسه علوم سیاسی در ۸ آذر سال ۱۲۷۸ هجری شمسی / نیمه‌ی شعبان ۱۳۱۷ ه. ق. به دوره مظفرالدین شاه باز می‌گردد که در چارچوب وزارت امور خارجه قرار داده شد. این مدرسه دومین مدرسه پس از مدرسه طب تأسیس بود که در قالب یک نهاد علمی جدید در رشته‌ای تخصصی ایجاد شد.

از این پس، این نهاد آموزشی، با فرار و فریب و تحولات بسیاری، که منطبق با تحولات سیستم بین‌المللی، محیط داخلی کشور، قواعد سیاست خارجی و همچنین سیاست‌های سایر بازیگران نظام جهانی بود، همچنان به‌عنوان مرکز آموزش‌های دیپلماتیک مورد توجه مقامات حکومتی قرار گرفت. سیاستمداران و مقامات حکومتی بر این امر واقف بودند که، آموزش‌های دیپلماتیک به‌عنوان مجموعه‌ای از روندهای مستمر، انباشته، انتقال‌پذیر و بهینه‌سازی مهارت‌های عمومی و حرفه‌ای مرتبط با دیپلماسی و نیز توانمندسازی شخصی و ارتقای ویژگی‌های اخلاقی در چارچوب یک نظام انگیزشی هدفمند ضرورتی برای تعامل با واحدهای سیاسی در نظام جهانی است؛ که به منظور تربیت تخصصی افراد برای تصدی پست‌های دیپلماتیک از طریق مراکز آموزش‌های دیپلماتیک، در قالب آموزش‌های پیش و ضمن خدمت به شکل مقدماتی یا حرفه‌ای ارائه خدمت می‌کنند.

پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران و فروپاشی ساختار قدرت پهلوی در کشور و تغییر نظام سیاسی، پست‌های سیاسی و کنسولی و اجرایی در وزارت امور خارجه،

به سرعت به دلایل مختلف خالی شد و پرورش دیپلمات‌های جدید، متخصص و متعهد به آرمان‌های انقلاب اسلامی بیشترین دغدغه وزیر خارجه وقت جناب آقای دکتر ولایتی گردید. به همین منظور، در سال ۱۳۶۱ دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه تأسیس شد. علی‌رغم آنکه مدرسه علوم سیاسی سال‌ها قبل از انقلاب تعطیل شده بود و در مقطعی قبل از استقرار نظام جمهوری اسلامی «مؤسسه روابط بین‌الملل» ایجاد شده بود، اما با توجه به اهداف مشترک، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه را می‌توان مرکز تداوم آموزش‌های دیپلماتیک برشمرد، با این تفاوت عمده که پذیرش در دانشکده در سطح ملی از طریق روزنامه‌های کثیرالانتشار و فراخوان سراسری، جهت شرکت در آزمون مربوطه انجام می‌شود تا مردمی بودن انقلاب و حفظ دستاوردهای آن، در این حوزه نیز تجلی یابد. هدف بنیاد آموزش به عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان دستگاه دیپلماتیک، آن است که ضمن برنامه‌ریزی برای تربیت نیروی انسانی کارآمد، از رهگذر ارائه دانش، بینش و منش به دانش پژوهان و ارائه مهم‌ترین اثر از مفاهیم، اصول، قوانین، مهارت‌ها، ساختارها و پویای‌های جدید محیط دیپلماتیک و روابط بین‌الملل، آنان را برای ایفای نقش فعال در مشاغل حرفه‌ای یاری رساند. ارائه آموزش‌ها تخصصی متناسب با تحولات سازمانی و کارکردی می‌تواند ضمن انطباق بخشی کارشناسان سیاسی با شرایط نوین حرفه‌ای و آشناسازی آنان با تحولات حوزه حرفه‌ای و مهارت‌های مورد نیاز در فرآیند مستمر دانش‌افزایی، موجبات بهینه‌سازی مهارت‌های عمومی، ارتباطی و حرفه‌ای، ایجاد نظام انگیزشی هدفمند و تربیت تخصصی افراد برای تصدی مناصب دیپلماتیک را فراهم آورد.

با توجه به این مهم، دانشکده روابط بین‌الملل اندیشه‌ورزی در سرحدات بین‌الملل و اهتمام به دیپلماسی کاربردی را سرلوحه فعالیت‌های خود قرار داده است. این مرکز با ترکیب حوزه نظر و عمل با بهره‌مندی از متخصصان اجرایی سیاست خارجی که دارای تحصیلات عالیه هستند، به آموزش دیپلمات‌های جوان می‌پردازد. افزون بر این، یکی دیگر از مأموریت‌های دانشکده روابط بین‌الملل توسعه همکاری‌های علمی و دانشگاهی با دانشگاه‌های دیگر با هدف ارائه تصویری ایجابی از کشور است، به نظر می‌رسد که این دانشکده توانسته است در کنار ارتقای سطح دانش روابط بین‌الملل در کشور با توجه به

آموزش‌های حرفه‌ای برای فعالان حوزه سیاست، نقش عمده‌ای را در اجرای دیپلماسی عمومی، به ویژه با اتکا بر دیپلماسی علمی در قالب همکاری‌های علمی با سایر نهادهای آموزشی بین‌المللی، ایفا کند.

بنابراین، کتاب حاضر تلاش نموده است، ضمن تبیین سیر تحول نهادهای آموزش دیپلماتیک در کشور ایران، ملزومات ایجاد چنین نهادها و مراکز آموزشی و همچنین نتایج و فواید کنش مثبت و پویای آن‌ها را مورد مذاقه قرار دهد و در این راستا، ساختار و کارکرد هر یک را به تفصیل بررسی نماید. این کتاب با هدف واکاوی پیشینه تاریخی و تبیین فعالیت‌های کنونی دانشکده روابط بین‌الملل، به عنوان تنها نهاد آموزش تخصصی در حوزه دیپلماسی با ترکیب نظریه و عمل، مراجعه به اسناد تاریخی، مطالعه خاطرات شخصیت‌های تأثیرگذار در عرصه دیپلماسی، مصاحبه با رؤسا، صاحب‌نظران و دست‌اندرکاران دانشکده روابط بین‌الملل بر اساس روش کیفی و با رویکرد اشباع داده‌ها فراهم آمده است. در فصل اول، با عنوان «آغاز آموزش‌های دیپلماتیک در ایران» به بررسی دانشکده روابط بین‌الملل، بر تصدیق این اصل متکی هستیم که «ضرورت موجب ایجاد ساختار پدیدده‌های نوین می‌شود» و تبیین می‌کنیم که در چه زمانی و چه نیازی، لزوم ایجاد یک نهاد آموزش دیپلماتیک را به عنوان یک ضرورت نمایان کرد. در فصل دوم با عنوان «روند تحولات نهادهای آموزش دیپلماتیک در ایران: از دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران تا مؤسسه روابط بین‌الملل»، انطباق‌سازی و تغییر کنش، در نهادهای آموزشی را با توجه به تغییر محیط داخلی و خارجی مورد مذاقه قرار می‌دهیم. در فصل سوم نیز با عنوان «آموزش‌های نوین دیپلماتیک در چارچوب دانشکده روابط بین‌الملل: اهداف، عملکرد و چشم‌انداز»، مهم‌ترین نهاد آموزش دیپلماتیک کنونی را که دیپلمات‌های برجسته‌ای را به نظام جمهوری اسلامی ایران تقدیم نموده است، در ابعاد مختلف ساختاری و کارکردی بررسی می‌کنیم و در نهایت در خصوص آینده فعالیت‌های آموزشی آن در اشکال جذب دانشجو در رده‌های مختلف علمی و یا تربیت نیروی‌های وزارت امور خارجه، تحلیلی ارائه می‌نماییم.

شایسته است در این مجال از همه صاحب‌نظرانی که با پذیرش مصاحبه، اینجانب را در نگارش این کتاب یاری رساندند صمیمانه مراتب سپاسگزاری و امتنان خود را ابراز نمایم.